

անդերերէն լեզուով լոյս տեսնող թերթերու համար:

2. — Մամուլի միջոցաւ կոչ ընել ու ի մի բերել դրադէտ, ուսուցիչ, նրաժընտագէտ, արուեստագէտ եւ այլն ու կազմել մշակոյթի նուիրեալներու համագործակցութիւն մը:

3. — Մշակոյթի Ամսուան մէջ սարքել չքեղ փառատօն մը, այս առթիւ ցուցադրել քանդակագործներու, նկարիչներու և այլ արուեստագէտներու ստեղծագործութիւնները: Երեկոյ մը յատկացնել գրականութեան, որու շուրջ խօսող հրաւիրել ծանօթ մտաւորականներ, ամէն խաւերէ մոնիթոր: Ուրիշ երեկոյ մը յատկացնել արուեստագէտներու զանազան ճիւղի պատմութեան դասախօսութեան: Ունենալ Հայ Դպրոցի երեկոյ, մասնակցութեամբ բոլոր յարանուանական դպրոցներու աշակերտութեան: Ունենալ երեկոյ մը, նուիրուած հայ երաժշտութեան և հայկական պարի, միացեալ խումբերով:

Ինչեւ կարելի պիտի ըլլայ ընել, ինչ երազներ պիտի իրականանան և ինչ բարերար ազդեցութիւն պիտի ունենայ այս պիտի ձեռնարկ մը հայ կեանքին վրայ, եթէ ճիշդ մը ըլլայ և իրականանայ համագործակցութեան ծրագիրը: Ուժեր չեն պակսիր, կարենոր զանոնք իրարու քով բերելն է. մասնաւորաբար մշակոյթի նուիրեալ ուժերը: Եւ յաջողութիւնը անպայման մեղ պիտի գտնէ: Պիտի բարեւոյտի մեր դպրոցներու վիճակը և ով գիտէ, թերեւս օր մը միացեալ ուժերով կարելի ըլլայ իրականացնել Բարձրագոյն Վարժարանի մը աշխատանք փոխադրուած լուսապատկերը: Միացեալ ուժերով պիտի փրկուին մեր գիրն ու գրականութիւնը կորուստէ, և վերջապէս ես կը հաւատամ որ ուրիշ շատ մը փայլուն նուաճումներ իրարու պիտի յաջորդեն:

Ահաւասիկ իմ այս մտքով ու հայեցողութեամբ հնարաւոր կը դանձմ ու կը չնշտեմ, թէ մշակութային գետնի վրայ համագործակցութիւն կարելի է:

ԱՆԺԷԼ ՔԷԶԵԱՆ

ԳՐԱԴՈՍԵԿԱՆ

ԳՐԶՈՒԹԵԱՆ ԱՐՎԵՍՏԻ ԼԵԶՎԱԿԱՆ - ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԻՋՆԱԴԱՐՅԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ:

Երևանի մէջ 1962ին լոյս տեսած է Լեւոն Գ. Խաչերեանի երկու մասերէ — Ուսումնասիրութիւն և Բնագիր — բաղկացած այս աշխատութիւնը, ձօնուած Մեսրոպ Մաշտոցին, անոր ծննդեան 1600 ամեակին առթիւ:

Բովանդակութիւն. — Երկու Խօսք, էջ 7-9: Ներածութիւն, 11-12: Առաջին Խօսք, լուս. Ուսումնասիրութիւն: Արիստակէս Գրիշ, էջ 55-98: Դէորդ Սկևռացի, 99-171: Գրիգոր Տաթևացի, 172-193: «Անանու», 194-204: Գրիշները «Գրչութեան արուեստ»ի մասին, 205-218: Երկրորդ Խօսք, Բնագիր: Օգտագործուած ձեռագրերի և նրանց բնագրերի պատրաստման հանգամանքների մասին, էջ 221-226:

1. — Վերլուծութիւն Բացեցեալայեւ Բագմազան Բաւից եւ Բայից յոգնախումբ բարագրութեամբ արաբալ զսա Առիսակիսի Գրչի ի խնդրոյ Բագմազ յարեւս գրչութեան, էջ 227-286: Կը բաղկանայ նախբազանէ մը, և տաս կանոններէ, որոնց առաջին իննը կը վերաբերին յ առաի գործածութեան, իսկ վերջինը՝ տասներորդը, բառացանկ մըն է այբուբենի կարգով, շարք մը բառերու ուղղագրութիւնը ցոյց տալու նպատակով յօրինուած:

2. — Գեորգայ Վարդապետի արաբալ ի խնդրոյ Սեփանոսի մակմեուն Գոյներիցանց Կայբառանցւոյ մեղսաներկ անձին, էջ 287-308: Նախբազանէն ետք կան հետեւեալ գլուխները. երես վասն հանգամանաց հեզից, որ եւ պատճառն իսկ է գրադարձին յարուես գրչութեան: երես վասն առոգանութեանց: Եւ Յաղագս կիսից:

3. — երես Գրչութեան, զոր արաբալ եւ զսա յառաջագոյն Գեորգայ Վարդապետի ի խնդրոյ ուրումն [Խոսանդեայ], զորոյ զպակասն ի նմանէ յետոյ իմ ի Վարդապետէն խնդրեալ եւ նա կատարեաց զխնդրուածս իմ [Ստեփանոսի Գոյներիցանց], էջ 308-320: Յառաջարանին կը յաջորդեն երեք

գլուխներ. առաջինը կը խօսի վանկերու բաժանման մասին: Երկրորդը կը բացատրէ «Թէ ուրանուէր պիտոյանայ Հին փոխանակ ինոյ ի միջոցս հիշովանց անուանց»: Երրորդը կը գրեցնէ «Թէ ո՞րք են առանց յոյ բռնեան, և որք ոյք են բռնեան, ոյք ի անուն ի վերջոյն»: Կ'աւարտի տարւոյն նական յօրինուածութեամբ երկու կործ ռտանաւորներով:

4. — Գրիգորի՝ աշակերտի Թովհանու Ռոսնեցոյ Լուծումն համառուս դժուարիւմաց բանի ի գիրս Գրչութեան յԱրտսկիսէ Լուսնէ, էջ 321—340:

5. — Նորին Գրիգորի՝ աշակերտի Թովհանու Ռոսնեցոյ Լուծումն համառուս ի երաս Գրչութեան Գեորգոյ Վարդապետի, զոր նախ խնդրեալ էր ի նմանէ Գոսանկեայ Գրչի եւ ալ յա Գոյնեւիցանց Գեֆանոսի, էջ 341—358:

6. — Գեորգիս Երաս Նոյն Գեորգ Վարդապետի որ առ Սեփոնեա Գոյնեւիցանց գրեալ Յալագո Գրչութեան Արտեսի, էջ 359—365: Հեղինակն է Դարձեալ Գրիգոր Տաթևացի:

7. — Առքսակիսի Բառագեոցն Բաղեալ եւ այս վասն լծորգութեան, և, Յալագո վանկի եւ փալառութեանց եւ հեգի եւ հասարակ շարաւարաց եւ բառի՝ ոսոցեայ սուրբ հօրն Գեորգեայ եւ խրատ կէսրի բաժանման հեգիցն, էջ 366—374: Հեղինակը Վանանուն:

8. — Յալագո Նեքսի եւ Պարտիկի, էջ 375—377: Հատուած մըն է Եակոբ Վրդ. Ղրիմեցիի մէկ աշխատութիւնն մնացած:

9. — Պատմիկ մը Առք. Նուրեան վրայ, էջ 378—9:

Ապա կու գան յաջորդաբար, Թուսերէն ամփոփում, էջ 380—401: Օգտագործուած մատենագրութեան ցանկ, էջ 402—5: Բովանդակութիւն, էջ 406—7:

Թիւ 7, Անանուն հեղինակի երկը առնուած է միակ ձեռագրէ մը, իսկ մնացեալ երկերու քննական բնագիրները կազմուած են իւրաքանչիւրէն կարեւորագոյն 10—12 ձեռագիր տարբերակներ համեմատելով: Համահաւաք բնագիրներու կազմութեան այս աշխատանքը կատարուած է գիտնական խղճմտութեամբ:

Երազելի հեղինակը, ինչպէս վերեւ ցոյց

առինք, մանրամասնօրէն աւտումասիրած է իւրաքանչիւր երկ, և լայնօրէն պարզաբանած է ամէն մէկ հարց: Հետեւաբար թէ՛ իրրեւ աւտումասիրութիւն և թէ իրրեւ բնագիրներու հրատարակութիւն մեծապէս գնահատելի գործ մըն է որ կու տայ Պր. Լ. Գ. Խաչերեան:

Այս ընդհանուր գնահատութիւնէն հաջաւորող չենք համարիր մատնանշել նկատողութեան արժանի քանի մը կէտեր:

1. — Արիստակէսի երկը եւ Գեորգ Վարդապետ. — Արիստակէսի քննականական աշխատութիւնը մեզի ծանօթ է այժմ ոչ իր նախնական ձեւին մէջ, այլ Սկեռացի Գեորգ Վարդապետի կատարած յաւելումներուն շնորհիւ ընդլայնուած ձեւով: Այս պարագան յայտնի կ'երեւի 266րդ էջին վրայ, ուր խմբագրողը կ'ականարկէ Արիստակէսին երրորդ դէմքով. «Ի վեր անդ յառաջնում կանոնին տասց հետորն Արիստակէս: Գեորգ Վարդապետ ինքն ալ կը յայտարարէ թէ Արիստակէս հետորի լի ի մասին գրածներուն վրայ յաւելումներ կատարած է. «յորայ հարկաւորան սուղ ինչ և ես յաւելի լինով զթերին» (էջ 287): Իսկ Գր. Տաթևացի իր գրած լուծումներուն վերջը (էջ 339—340, 342) կու տայ ցանկը այն հատուածներուն, որոնք ըստ իրեն կը պատկանին Գեորգ Վարդապետին: Ըստ այսմ Գեորգ Սկեռացիին պատկանող ընդարձակ հատուածներ կը գտնուին այս հրատարակութեան մէջ, էջ 263—4, 266—7, 280—281, 283—4, 285: Տաթևացիի գրածը մեծ չափով կը հաստատուի նաև մեր թիւ 1424 ձեռագրի վկայութեամբ: Սոյն ձեռագրի լուսանցքին վրայ չորս տեղ նշանակուած է այլոյ, որոնք կը համապատասխանեն Պր. Խաչերեանի հրատարակութեան 263—4, 266—7, և 272 էջերուն վրայ գտնուող հատուածներուն. և չորս տեղ ալ Գեորգեայ Վարդապետի, համապատասխան տպուածի 280—281, 284 և 285 էջերուն վրայ գրանուող հատուածներուն:

2. — Արիստակէսի երկին վերադառնալով. — Ներկայ հրատարակութեան մէջ, էջ 286, լուսանցքի վրայ դրուած է հետեւեալը. «Գի կտրած է, թողցի կտրողին և զմեզ, ամէն», որմէ կը հասկցուի թէ

Արիստակէսի երկին վերջաւորութիւնը պակասաւոր է եղած Պր. Խաչերեանի համեմատած ձեռագիրներուն մէջ: Սուրբ Աթոռոյս Ձեռագրատան մէջ գտնուող երկու ընտիր քննադիրներ աչքէ անցընելով տեսանք հետեւեալ շահեկան տարբերակները: Թիւ 1303, թկ. 1297, էջ 87 ունի, «ի գլուխն ճշմարիտ, զի տարինակս կըտրած է, թողցի կարողին և մեզ, ամէն: Քառասունայ, քաղցեայ, քոյոյ հրամանացդ: Աւարդ է յԱռիստակիսէ արարելոց բանիցն»: Կ'արժէ դիտել տալ որ վերոյիշեալ ձեռագիրը 60 տարեով աւելի հին է քան Պր. Խաչերեանի գործածած թուական կրող հնագոյն օրինակը: Ձեռագրիս Գրիչն է Թումաս, իսկ օրինակին «շնորհաւորն Ստեփանոս Գոյնեօրիցանց անհաս գրիչ», ըստ յիշատակարանին, էջ 121-2: Ուրիշ յիշատակարանի մը համաձայն յիշեալ օրինակը Գէորգ Վարդապետինն իսկ է: «ՁԱռիստակէսն գրեցի ի լիառն Տարսսի, յԱնապատին որ կոչի Արմէն, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին և սուրբ Նշանին, առ ռոս սուրբ և երջանիկ Վարդապետին Գէորգեա, յաւրինակէ նորին, ի թուին 202» (էջ 546):

Միւսը, թիւ 1424, բաւարդի հնաժողով, էջ 53, ունի. «ի գլուխն ճշմարիտ, քաղցեայ, քոյոյ հրամանացդ: Եւ Քրիստոսի փառք յաւիտեանս ամէն: Աւարտ է յԱռիստակիսէ արարելոց բանիցն»:

Այս համեմատութիւնները կը ցուցնեն որ կարուածը մեծ բան մը չէ եղած, և Արիստակէսի երկը ըստ երեւոյթին կը վերջանար մեր Թ. 1424 ձեռագրին ձեռով:

3. — Գեորգ Սկեւռացի աւակեօրս Արիստակէսի. — Պր. Խաչերեան երկու տեղ Արիստակէսը կը կոչէ ուսուցիչ Գէորգ Սկեւռացի (էջ 114 և 170), եթէ Արիս-

տակէս Գրիչ ԺԲ. դարու հեղինակ է, ինչպէս կը գրէ Պր. Խաչերեան (էջ 55), կրնա՞յ իբրեւ աշակերտ ունեցած ըլլալ Գէորգ Սկեւռացին որ ծնած է 1245ին: Մեզի հասած տեղեկութեանց համաձայն Գէորգ Սկեւռացի ուսանելու սկսած է 5 տարեկանին, իբր ուսուցիչ ունենալով նախ իր մօրեղբայրը Սկեւռացի Գրիգոր Վարդապետը (1250-54), և ապա Մխիթար Վարդապետը Սկեւռացի Վանքին մէջ:

4. — Բանական ետկներ. — Պր. Խաչերեան իր ուսումնասիրութեան մէջ Գր. Տաթևացիի երկէն (էջ 349) մէջբերած է հետեւեալը. «Եւ է Աստուած բանական և հրեշտակք և դէք և յաւերժահարսունք, որպէս ասեն ոմանք» (էջ 191), և մատնանշած է ասոր կարեւորութիւնը, որ ասով «նախ՝ կասկածի տակ է առնվում աստծու, հրեշտակների, դէքերի և յաւերժահարսերի բանական լինելը» (էջ 192): Այստեղ յարգելի հեղինակը պատիկ թիւրիմացութիւն մը ի յայտ կը բերէ: Տաթևացին կասկածի տակ չէ առած Աստուծոյ, հրեշտակներու և դէքերու բանական լինելը, այլ միայն յաւերժահարսերուն: «Որպէս ասեն ոմանք» խօսքը կը վերաբերի յաւերժահարսերուն միայն: Թէ հրեշտակները բանական էակներու դասին կը պատկանին ըստ Գր. Տաթևացիի, թողունք իր աստուածաբանական յայտնի աշխատութիւնները, նոյն այս երկին մէջ իսկ, քանի մը էջ անդին կը կարդանք. «զի տասն են բանականաց դասք, ինն հրեշտակք և մին մարդս» (էջ 355):

Վերագրեալ քանի մը նկատողութիւնները կը յուսանք թէ գոհունակութիւն կը պատճառեն յարգելի հեղինակին իբրեւ անհաւ և օգտաւէտ դիտողութիւն:

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ

